

คุณค่าของทำเนียบนักเขียนและรายชื่อวรรณคดีสยาม
ของพระสารสาสน์พลขันธ์ต่อการศึกษาวรรณคดีไทย

The Value of Phra Sarasasana Palakhandh's Directory of Siamese Authors
And List of Siamese Literature to the Study of Thai Literature

เสาวณิต วิงวอน¹, วรรณภา นาวิกมูล, กุลวดี มกรภิรมย์, สรณัฐ ไตลังคะ

Sauvanit Vingvorn, Wanna Navigamune, Kulwadee Makarabhirom, Soranat Tailanga

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาสำเนาเอกสารลายมือ “ทำเนียบนักเขียน” และ “รายชื่อวรรณคดีสยาม” ของพระสารสาสน์พลขันธ์ (ย.อ.เอ.เยรีนี) ชาวอิตาลีที่เข้ามารับราชการเป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 5 เอกสารที่วิจัยมีลักษณะเป็นการประชุมองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติวรรณกรรมสยามระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึง 19 ที่แสดงให้เห็นว่าพระสารสาสน์พลขันธ์มีกรอบความคิดในการบันทึกในเชิงประวัติวรรณคดี ผู้วิจัยพบว่าพระสารสาสน์พลขันธ์ใช้กระบวนการสมัยใหม่ในการทำงาน กล่าวคือ การแสวงหาความรู้โดยใช้หลักฐานทั้งชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ คือทั้งจากประวัติศาสตร์บอกเล่า หนังสือและเอกสารต่างๆ ยิ่งไปกว่านั้นยังได้นำอัตชีวประวัติของกวีร่วมสมัยมาเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งข้อมูลอีกด้วย ในการจัดบันทึกมีการจำแนกแยกแยะ เพิ่มเติมข้อมูลและตั้งข้อสังเกตเป็นระยะๆ การจัดเก็บข้อมูลทำโดยมีระเบียบวิธี ได้แก่ การบันทึกศักราช ชื่อผู้แต่ง ชื่อวรรณคดี และรายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหา จึงกล่าวได้ว่าพระสารสาสน์พลขันธ์เป็นนักวิชาการตะวันตกคนแรกที่พยายามรวบรวมและบันทึกข้อมูลวรรณคดีไทยเชิงประวัติอย่างเป็นระบบ

คุณค่าของ “ทำเนียบนักเขียน” และ “รายชื่อวรรณคดีสยาม” ของพระสารสาสน์พลขันธ์ อยู่ที่การเป็นส่วนหนึ่งของหลักฐานที่มีประโยชน์ในการสอบทานข้อมูลทางวรรณคดีศึกษา อีกทั้งยังให้ข้อมูลใหม่ซึ่งนักวิชาการสามารถนำไปใช้ขยายความหรือเสาะหาความรู้ต่อไปได้ประการหนึ่ง และเอกสารสองชุดนี้ยังเป็นหลักฐานยืนยันกระบวนการศึกษาแบบสมัยใหม่ที่พระสารสาสน์พลขันธ์มีส่วนนำเข้ามาสู่สังคมไทยในทางด้านวรรณคดีศึกษาด้วยอีกประการหนึ่ง

Abstract

This research is the study on the two manuscripts of Phra Sarasasana Balakhandh (Colonel Gerolamo Emilio Gerini) namely “Tam Niab Nak Kian” (List of Siamese Writers) and “Rai Chue Wannakadee Siam” (List of Siamese Literature). Gerini is an Italian coming to serve the Siamese Court in the Fifth Reign, who later became the General Director of the Siamese Military Education. These manuscripts compile the information about Siamese literature from the 13th to 19th centuries A.D., which suggest that the compiler intended to take an historical approach to the subject matters. The researchers found that Gerini used modern paradigm in collecting, classifying and recording his

¹ ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

findings. He searched for information from both primary and secondary sources: oral history, printed matters and documents, including a contemporary poet's autobiography. Gerini recorded dates, author's names, titles of literature with notes on specific points; supplements and comments are provided from time to time. Thus, we can say that Gerini is the first Western scholar who tries to make a systematic record of the history of Siamese literature.

"Tam Niab Nak Kian" and "Rai Chue Wannakadee Siam" are valuable in two aspects. Firstly, they form a part of the evidence which is useful for literary investigation. There are also names and titles never before found elsewhere, which those interested in Thai literature can make further studies on. Secondly, they serve as evidence of modern methodology on research of Thai literature which he introduced into Siam.

Key words: Phra Sarasasana Palakhandh, Gerini, Siamese Literature

Sauvanit Vingvorn: fhumsv@ku.ac.th

คำนำ

พระสารสาสน์พลขันธ์ (ยี่.อี.เยรีนี) เป็นชาวอิตาลี เข้ามารับราชการในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ศึกษาค้นคว้าศาสตร์หลายแขนงของไทย มีส่วนร่วมสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้แก่ราชอาณาจักรสยาม ผลงานของพระสารสาสน์พลขันธ์อันมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งของวงการวรรณคดีศึกษาของไทยคือ การเริ่มต้นจัดระบบการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยให้ความสำคัญแก่ตัวกวีและภูมิหลังของกวีแต่ละคน ซึ่งเป็นสิ่งที่โบราณจารย์สมัยก่อนไม่ได้กล่าวถึง

การศึกษาคุณค่าทำเนียบนักเขียนและรายชื่อวรรณคดีสยามของพระสารสาสน์พลขันธ์ต่อการศึกษาวรรณคดีไทย เกิดจากภาควิชาวรรณคดีได้เข้าร่วมการสัมมนา "โมเสคแห่งอัจฉริยภาพ: ยุทธศึกษา-มานุษยวิทยา-ปรัชญา" จัดโดยคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2548 เพื่อเสนอผลงานวิจัยอัจฉริยภาพและคุณูปการต่อสยามคดีศึกษาของพระสารสาสน์พลขันธ์ จากการเข้าร่วมสัมมนาในครั้งนั้นภาควิชาวรรณคดีได้รับเชิญให้ร่วมวิจัยขยายผลเกี่ยวกับความสนใจด้านวรรณคดีไทยของพระสารสาสน์พลขันธ์ ต่อมาในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2549 ภาควิชาวรรณคดีได้เสนอผลงานวิจัยเรื่อง "กระบวนทัศน์สมัยใหม่ในการประมวลข้อมูลด้านวรรณคดีไทย: ข้อสังเกตจากการศึกษา "ทำเนียบนักเขียน" ของเยรีนี" ซึ่งเป็นการวิจัยเอกสารส่วนหนึ่งของพระสารสาสน์พลขันธ์ แต่เนื่องจากยังมีเอกสารด้านวรรณคดีอีกจำนวนหนึ่งของพระสารสาสน์พลขันธ์ที่ยังไม่ได้ศึกษา จึงเห็นควรให้ทำการศึกษาต่อเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ขึ้น

ก่อนหน้านี้นี้มีการศึกษางานด้านวรรณคดีไทยของพระสารสาสน์พลขันธ์ ตีพิมพ์ในหนังสือ **เยรีนีกับโมเสคแห่งอัจฉริยภาพ** คือบทความเรื่อง "วรรณกรรมสยามโบราณคริสต์ศตวรรษที่ 13-19: โมเสคฝีมือ ยี่. อี. เยรีนี" โดย กนกวรรณ ฤทธิไพโรจน์ (2548) ซึ่งเสนอการค้นพบเอกสารตัวเขียนภาษาไทยของพระสารสาสน์พลขันธ์ที่เก็บรักษาไว้ในตู้เอกสาร ห้อง ยี่. อี. เยรีนี ในห้องสมุด เมาริซิโอ ตัดเดอี (Maurizio Taddei) มหาวิทยาลัยเนเปิลและที่วิลลาของเยรีนีในเมืองซิซาโน ซูลเนวา จังหวัดซาลินา ประเทศอิตาลี

กนกวรรณพบว่า พระสารสาสน์พลขันธ์ได้ศึกษาวรรณกรรมสยามตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์จากหลายแหล่ง อาทิ สมุดไทย วารสาร (เช่น สยามประภท วชิรญาณ) และหนังสือที่ตีพิมพ์เป็นเล่ม

รวมทั้งได้คัดลอกวรรณคดีโบราณเฉพาะเรื่องเฉพาะตอนไว้ บางเรื่องบางตอนมีการอธิบายเป็นภาษาอิตาลีและภาษาไทย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระสารสาสน์พลขันธ์สนใจคุณค่าทางวรรณศิลป์ของวรรณคดีสยาม

พระสารสาสน์พลขันธ์เห็นคุณค่าของสุภาษิตที่แสดงวิถีชีวิตของชาวสยาม เขาได้รวบรวมและศึกษาสุภาษิตสยามกับทั้งได้นำเสนอผลการศึกษาหัวข้อ “On Siamese Proverbs and Idiomatic Expressions” ต่อที่ประชุมสยามสมาคม ในปี พ.ศ. 2447

นอกจากนี้กนกวรรณยังแสดงบันทึกที่พระสารสาสน์พลขันธ์รวบรวมชื่อกวีสมัยสุโขทัย อยุทยา และรัตนโกสินทร์ไว้ โดยพระสารสาสน์พลขันธ์บรรยายประวัติผลงานที่กวีเหล่านี้แต่ง ลักษณะคำประพันธ์ จำนวนบท เรื่องย่อของผลงาน ปีที่สร้างผลงาน บรรณานุกรมอ้างอิงที่มาของต้นฉบับ และทำหมายเหตุในกรณีที่ยังไม่พบข้อสรุป กวีเหล่านี้มีทั้งกษัตริย์ ขุนนาง และสามัญชน มีทั้งชายและหญิง แสดงให้เห็นว่าความเป็นกวีดำรงอยู่ในชาวสยามทุกชนชั้นและทุกเพศ นอกจากนี้ยังมีรายชื่อวรรณคดีที่แยกเป็นหมวดหมู่ตามอักษรโรมันในเอกสารชื่อ “บัญชีรายชื่อผลงานในด้านวรรณคดีของสยาม พ.ศ. 2436” (Catalogo di opere della Litteratura Siamese 1893) ประกอบด้วยข้อมูล 3 ส่วนคือ ชื่อภาษาอังกฤษ ชื่อภาษาไทย และเรื่องย่อ เขียนเป็นภาษาอังกฤษหมึกสีน้ำเงิน และส่วนที่พระสารสาสน์พลขันธ์ค้นคว้าเพิ่มเติมเขียนด้วยหมึกแดง

ผลงานของพระสารสาสน์พลขันธ์ที่กนกวรรณค้นพบนี้ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการคิดของพระสารสาสน์พลขันธ์ที่จะอธิบายต้นกำเนิดแห่งอัจฉริยภาพของวรรณคดีสยาม และแสดงความเป็นนักค้นคว้าวิจัยของเขาที่พยายามประกอบโมเสคของวรรณคดีสยาม เพื่อให้ได้ข้อมูลรอบด้านอย่างที่ไม่เคยมีผู้ใดทำมาก่อน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษางานค้นคว้าด้านวรรณคดีของพระสารสาสน์พลขันธ์ ที่เป็นเอกสารสำเนาลายมือ จำนวน 2 ชุด
2. เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลทางวรรณคดีไทยจากเอกสารตาม ข้อ 1.
3. เพื่อแสดงให้เห็นคุณค่าของการค้นคว้าด้านวรรณคดีไทยของพระสารสาสน์พลขันธ์ ที่มีต่อการศึกษาวรรณคดีไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การเก็บข้อมูล แหล่งข้อมูลได้แก่ “ทำเนียบนักเขียน” และ “รายชื่อวรรณคดีสยาม”
2. การวิเคราะห์ข้อมูลโดยสอบถามกับเอกสารวรรณคดีศึกษาของไทยที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. เรียบเรียงเป็นงานวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้ทำให้วงวิชาการได้รับข้อมูลใหม่เกี่ยวกับวรรณคดีไทยจากเอกสารที่พระสารสาสน์พลขันธ์ได้รวบรวมไว้

ผลการวิจัยและการอภิปราย

ผลของการวิจัยพบว่า คุณค่าของทำเนียบนักเขียนและรายชื่อวรรณคดีสยามของพระสารสาสน์พลขันธ์ ต่อการศึกษาวรรณคดีไทย มีดังนี้

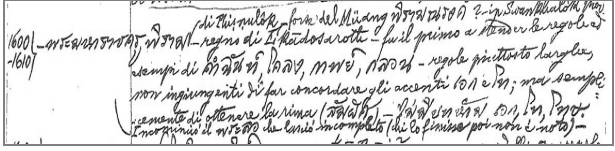
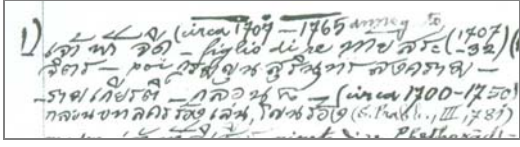
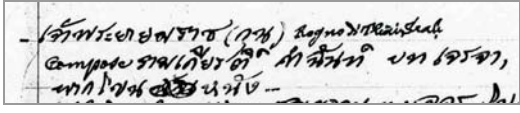
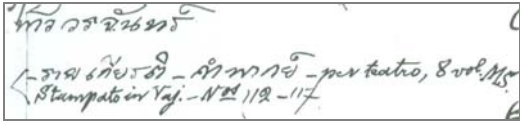
1. คุณค่าในฐานะเป็นแหล่งข้อมูลด้านวรรณคดีศึกษา

1.1 ข้อมูลที่แตกต่างกับประวัติวรรณคดีไทยฉบับอื่น

1) ชื่อวรรณคดี เป็นต้นว่า

ชื่อปัจจุบัน	ชื่อที่พระสารสาสน์พลขันธ์บันทึก
โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้า หลวง	โคลงชักพระบรมศพ
โคลงของพระยามหาอำมาตย์ (หุ่่น ศรีเพ็ญ)	โคลงเปิดคลองเปรมประชากร
โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรือ โคลงยกพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระ พุทธเลิศหล้านภาลัย	โคลงสรรเสริญพระเกียรติยศปราบดาภิเษกเลียบพระนคร

2) ชื่อนักเขียน เป็นต้นว่า

เรื่อง	ชื่อนักเขียน	
	ชื่อที่ระบุในปัจจุบัน	ชื่อที่พระสารสาสน์พลชั้นฉบับบันทึก
ลิลิตพระลอ	ไม่ทราบผู้แต่งแน่นอน	พระมหाराชครูพิราม แห่งเมือง พิษณุโลก
บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ สมัยอยุธยา	ไม่ทราบผู้แต่งแน่นอน	เจ้าฟ้าจืด
รามเกียรติ์คำฉันท์ สมัยอยุธยา	ไม่ทราบผู้แต่งแน่นอน	เจ้าพระยายมราช (ขุน)
รามเกียรติ์คำพากย์ สมัยอยุธยา	ไม่ทราบผู้แต่งแน่นอน	ท้าววรจันทร์

1.2 ข้อมูลที่ไม่เคยปรากฏในประวัติวรรณคดีไทยฉบับอื่น ได้แก่

- 1) ชื่อวรรณคดี เช่น คำกลอนสรรเสริญขอพระเกียรติพระเจ้าเสือ² (มะเดื่อหรือสังข์) ฯลฯ
- 2) ชื่อนักเขียน เช่น ขุนจันทราพิทย บำสวนหมาก ออกญามหาสงคราม พระเปี้ยว ฯลฯ

2. คุณค่าในฐานะเป็นหลักฐานแสดงกระบวนการทัศน์ใหม่ในวรรณคดีศึกษา เป็นการนำกระบวนการทัศน์แบบตะวันตกเข้ามาใช้ในการค้นคว้าประวัติวรรณคดีดังนี้

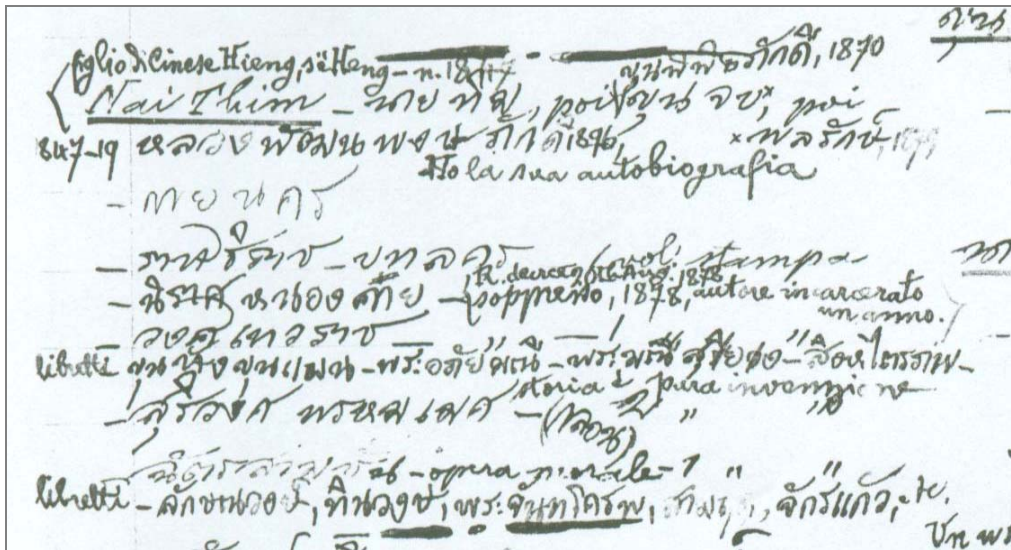
1. มีการเรียงลำดับข้อมูลยุคสมัยตามประวัติศาสตร์ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กวีโบราณของสยาม นักเขียนสมัยอยุธยา และนักเขียนสมัยรัตนโกสินทร์
2. ใช้ภาษา 3 ภาษาในการบันทึก ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาอิตาลี ตัวอย่างเช่น

Radin 1564-66 ลิลิต *poema paracomico, parodia dell'Inno nel 3° regno —*
the Siamese translation of a Javanese story, Ratin Indai trasi
nella storia di Inau.
Sum-mut-ta-ko พระศกม โปถพ *History of Somonakhodom, abridged from the Bali's — in stampa.*

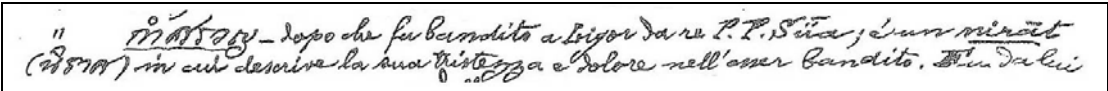
3. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารฉบับหลวงและฉบับราษฎร์ ฉบับหลวงคือ วรรณญาณ ฉบับราษฎร์คือ สยามประเภท

² คงตัวละครตามต้นฉบับเดิม

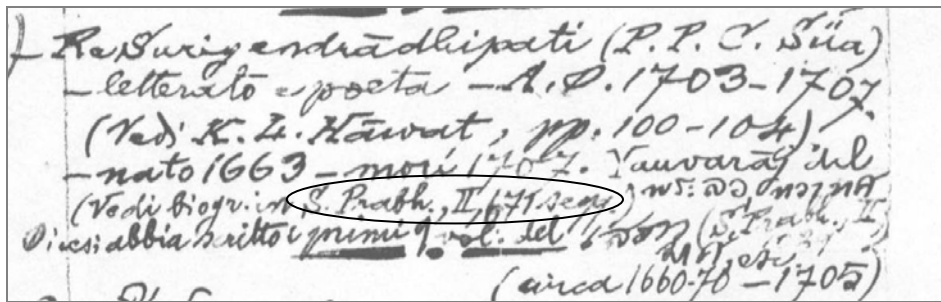
4. แสดงประวัตินักเขียน (ชื่อเดิม บรรดาศักดิ์ ศักราชที่มีชีวิตอยู่ นิवासสถาน ผลงาน และตัวอย่างผลงาน)

5. แบ่งประเภทวรรณคดี (นิทาน นิราศ ขนบธรรมเนียมประเพณี ประวัติศาสตร์ ฯลฯ) เช่น

6. มีการอ้างอิงแหล่งข้อมูล เช่น การอ้างอิงจากสยามประเภท

ระหว่างที่พระสารสาสน์พลขันธ์รับราชการในประเทศไทยเป็นเวลา 24 ปี เขาไม่เพียงแต่ทำงานในหน้าที่ทางการทหารอย่างแข็งขันเท่านั้น แต่ยังสามารถแสดงความเป็น “เรอเนสซองซ์แมน” (Renaissance Man) ด้วยการศึกษาค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับสยามทั้งในด้านประเพณี โบราณคดี และวรรณคดีและยังบันทึกไว้เป็นหลักฐานหลายเรื่อง เฉพาะในส่วนของเอกสารลายมือ “ทำเนียบนักเขียน” และ “รายชื่อวรรณคดีสยาม” แสดงให้เห็นว่าพระสารสาสน์พลขันธ์ได้ใช้กระบวนการค้นคว้าข้อมูลใหม่ในการสืบค้นข้อมูล จำแนกแยกแยะ และจัดบันทึกเรื่องเกี่ยวกับนักเขียนและวรรณคดีสยามอย่างลุ่มลึก ลักษณะการบันทึกที่มีการจัดเก็บข้อมูลเป็นหมวดหมู่ในเชิงประวัติวรรณคดีอย่างมีระบบเป็นครั้งแรก คือ ระบุศักราช ชื่อผู้แต่ง ชื่อวรรณคดี และเก็บเนื้อหาโดยย่อ งานชุดนี้เป็นการประชุมองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติวรรณกรรม แสดงวิวัฒนาการและนวัตกรรมทางวรรณกรรมสยามจากคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึง 19 เป็นบันทึกอัจฉริยภาพของกวีสยามและแสดงความมั่งคั่งของลักษณะการประพันธ์ของสยาม ตามที่ รศ. กนกวรรณ ฤทธิไพโรจน์ ผู้สนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระสารสาสน์พลขันธ์ได้กล่าวไว้

การวิจัยครั้งนี้พบว่า ขณะที่ยังไม่ได้เกิดงานวรรณคดีศึกษาในสยามตามแนวทางแบบตะวันตกนั้น พระสารสาสน์พลขันธ์เป็นนักวิชาการคนแรกที่พยายามรวบรวมข้อมูลวรรณคดีไทยโยใช้กรอบความคิดในการบันทึกในเชิงประวัติวรรณคดี ให้ความสำคัญแก่หลักฐานทั้งชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ คืออ้างอิงทั้งประวัติศาสตร์บอกเล่า

หนังสือและเอกสารต่างๆ ตลอดจนอัตชีวประวัติของกวีร่วมสมัย แสดงให้เห็นถึงวิธีการหาข้อมูลที่หลากหลาย แม้ผลงานชุดนี้จะไม่สมบูรณ์ และยังไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ แต่ก็มีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งข้อมูลด้านวรรณคดีศึกษา และเป็นตัวอย่างของการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการที่สร้าง “แรงกระเพื่อม” ให้แก่สยามในยุคที่กำลังก้าวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

1. ควรสอบทานและ/หรือขยายผลการศึกษากับนักเขียนและวรรณคดีใน “ทำเนียบนักเขียน” และ “รายชื่อวรรณคดีสยาม” ที่ต่างกับหลักฐานอื่น
2. งานวิจัยเรื่องนี้ค้นคว้าจากเอกสารถ่ายสำเนาจำนวนหนึ่งของพระสารสาสน์พลขันธ์ ยังคงมีเอกสารงานเขียนของพระสารสาสน์พลขันธ์ที่ยังไม่มีผู้ศึกษาอยู่ในประเทศอิตาลีอีกเป็น จำนวนมาก งานเขียนเหล่านี้อาจเป็นที่ยิน ส่องสว่างให้แก่วงการวรรณคดีไทยได้ ควรที่นักวิชาการวรรณคดีจะให้ความสนใจศึกษาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

คณะอาจารย์ภาษาไทย โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา. 2491. **ประวัติวรรณคดี**. เล่มหนึ่ง-เล่มสี่. พระนคร : พริยกิจ. แจ๊อ สตะเวทิน. 2522. **หนังสืออ้างอิงวิชาภาษาไทย ประวัติวรรณคดี**. กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภา. กนกวรรณ ฤทธิไพโรจน์. 2548. “วรรณกรรมสยามโบราณคริสต์ศตวรรษที่ 13-19: โมเสคฟีมีอ ยี. อี. เยรีนี”. ใน **หนังสือเยรีนีกับโมเสคแห่งอัคริยาภาพ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร. ศรัณย์ ทองปาน. 2548. “ยี. อี. เยรีนี กับ ก.ศ.ร. กุหลาบ และ “วงวิชาการ” ของสยามในปลายศตวรรษที่ 19”. **วารสารเมืองโบราณ** 31,3 (กรกฎาคม-กันยายน) : 74-86. GEG Manuscript. (Homepage of GISSAD). (Online). Available;<http://www.gissad.net/Manuscripts file>. (Accessed Jul. 12 2007).